

Een manier van vriendschap

Paul Auster
J.M. Coetzee

Een manier van vriendschap

Brieven 2008-2011

Vertaling
Ton Heuvelmans en Peter Bergsma

Cossee en De Arbeiderspers
Amsterdam • Antwerpen • Utrecht

Oorspronkelijke titel *Here and Now*

© 2012 Paul Auster voor zijn brieven

Met toestemming van Carol Mann Agency
en Sebes & Van Gelderen

© 2012 J.M. Coetzee voor zijn brieven

Met toestemming van Peter Lampack Agency

Nederlandse vertaling © 2012 Peter Bergsma, Ton Heuvelmans
en Uitgeverij Cossee bv, Amsterdam

Omslagillustratie © Hans Dukkers / MAI

Boekomslag James Polderman

Foto Paul Auster © bv Uitgeverij De Arbeiderspers

Foto J.M. Coetzee © Hollandse Hoogte

Typografie binnenwerk Marry van Baar

Druk HooibergHaasbeek, Meppel

ISBN 978 90 5936 364 9 | NUR 322

NOOT VAN DE UITGEVER

Hoewel ze elkaars boeken al jaren lazen, en hoewel ze al sinds 2005 contact hadden (toen Paul Auster J.M. Coetzee vroeg een van de inleidingen te schrijven bij de vierdelige editie van het werk van Samuel Beckett, die hij voorbereidde ter gelegenheid van diens honderdste geboortedag) ontmoetten de twee mannen elkaar pas in 2008, toen Auster en zijn vrouw, de romanschrijfster en essayiste Siri Hustvedt, het Adelaide Literary Festival in Australië bijwoonden. Niet lang na hun terugkomst in New York ontving Auster een brief van Coetzee:

‘Ik heb een voorstel dat je misschien zal interesseren, of misschien ook niet. Zou je iets gezamenlijks willen doen dat wat meer om het lijf heeft dan onze bijdragen aan de Beckett-editie? Ik heb nooit eerder met iemand samengewerkt... maar met jou lijkt het me leuk en misschien kunnen we zelfs, als God het wil, vonken op elkaar laten overslaan.

Ik heb geen specifieke suggesties, maar als het idee je in principe aanspreekt, kan ik vast wel met wat voorstellen komen. Of misschien heb je zelf iets achter de hand, of ergens in een la liggen.

Het lijkt me één manier om een vriendschap gestalte te geven wanneer je door afstand gescheiden bent.’

Auster was geïntrigeerd. In zijn antwoord aan Coetzee stelde hij voor een dialoog met een open einde te beginnen over elk onderwerp dat hun interesseerde. ‘Eigenlijk,’ schreef hij, ‘het soort gesprekken dat we zouden voeren als we toevallig in dezelfde stad hadden gewoond. Maar niet alleen maar eettafelgesprekken – iets rigoureuzers.’

Coetzee stemde in, en daarmee begon de briefwisseling die in dit boek verschijnt. Het oorspronkelijke plan was het project twee jaar vol te houden, maar toen het einde van het tweede jaar naderde, besloten ze nog een jaar door te gaan. Zoals Auster schreef: ‘De gedachte aan stoppen vervult me met droefheid, omdat ik hier heel erg van genoten heb, en na twee jaar beschouw ik je als een vriend, een echte vriend, en het laatste dat ik wil, is dat we het contact verliezen.’ Waarop Coetzee antwoordde: ‘Natuurlijk zijn we echte vrienden. We kunnen ook bloedbroeders worden, als je wilt. We kunnen zo’n bloedvermengingsritueel uitvoeren als we elkaar de volgende keer tegenkomen.’

Geheel toepasselijk begint de correspondentie met een gedachtewisseling over vriendschap.

14-15 juli 2008

Beste Paul,

Ik heb nagedacht over vriendschappen, hoe ze ontstaan, waarom ze – althans sommige – zo lang standhouden, langer dan de hartstochtelijke verbintenissen waarvan ze soms (ten onrechte) fletse imitaties heten te zijn. Ik stond op het punt je over dit alles een brief te schrijven, te beginnen met de constatering dat, als je bedenkt hoe belangrijk vriendschappen zijn in het sociale leven, en hoeveel ze voor ons betekenen, vooral tijdens de kinderjaren, het verbazingwekkend is dat er zo weinig over het onderwerp is geschreven.

Maar toen vroeg ik me af of dat wel waar was. Dus voordat ik me aan het schrijven zette, ben ik naar de bibliotheek gegaan om het even snel te controleren. En ziedaar, ik had het volkomen mis. De bibliotheekcatalogus vermeldde hele boeken over het onderwerp, tientallen boeken, vaak van heel recente datum. Maar toen ik nog een stapje verder ging en die boeken echt bekeek, herwon ik iets van mijn zelfrespect. Ik had toch gelijk gehad, of half gelijk: wat die boeken over vriendschap te zeggen hadden, was voor het merendeel weinig interessant. Vriendschap, zo lijkt het, blijft een beetje raadselachtig: we weten dat het belangrijk is, maar naar de reden waarom mensen vrienden worden en vrienden blijven, kunnen we alleen maar gissen.

(Wat bedoel ik wanneer ik zeg dat wat erover geschreven is weinig interessant is? Vergelijk vriendschap met liefde. Over liefde zijn honderden interessante dingen te zeggen. Bijvoorbeeld: mannen worden verliefd op vrouwen die hen aan hun moeder doen denken, of beter gezegd, die hen zowel aan hun moeder doen denken als niet aan haar doen denken, die tegelijkertijd wel en niet hun moeder zijn. Waar? Misschien wel, misschien ook niet. Interessant? Beslist. Betrek dat nu eens op vriendschap. Wie kiezen mannen als vrienden? Andere mannen van min of meer dezelfde leeftijd, met overeenkomstige interesses, zeggen de boeken. Waar? Misschien wel. Interessant? Beslist niet.)

Laat ik de weinige constatering over vriendschap, vergaard tijdens mijn bezoeken aan de bibliotheek, die ik werkelijk interessant vond opsommen.

1) Je kunt niet bevriend zijn met een levenloos voorwerp, zegt Aristoteles (*Ethica*, boek 8). Natuurlijk niet! Wie heeft ooit gezegd van wel? Maar toch interessant: plotseling zie je waar de moderne taal filosofie haar inspiratie vandaan heeft. Vierentwintighonderd jaar geleden toonde Aristoteles aan dat schijnbaar filosofische vooronderstellingen niet meer konden zijn dan grammaticaregels. In de zin 'Ik ben bevriend met X', zegt hij, moet X een levend substantief zijn.

2) Je kunt vrienden hebben zonder hen te willen zien, zegt Charles Lamb. Waar; en ook interessant – nog een manier waarop vriendschappelijke gevoelens verschillen van erotische verbintenissen.

3) Vrienden, althans mannelijke vrienden in de westerse wereld, praten niet over wat ze voor elkaar voelen. Vergelijk dat met de praatzucht van geliefden. Tot dusver niet erg interessant. Maar wat een smartelijke ontboezemingen wanneer de vriend overlijdt: 'Helaas, te laat!' (Montaigne over La Boétie, Milton over Edward King). (Vraag: is liefde praatziek omdat geerte van nature ambivalent is – de Sonnetten van

Shakespeare – terwijl vriendschap zwijgzaam is omdat ze rechtdoorzee is, zonder ambivalentie?)

Ten slotte een opmerking van Christopher Tietjens in *Parade's End* van Ford Madox Ford: dat je met een vrouw naar bed gaat om met haar te kunnen praten. Implicatie: dat van een vrouw een geliefde maken alleen maar een eerste stap is; de tweede stap, een vriendin van haar maken, is datgene waar het werkelijk om gaat; maar bevriend zijn met een vrouw met wie je niet naar bed bent geweest, is in de praktijk onmogelijk, omdat er te veel onuitgesprokenen in de lucht blijft hangen.

Als het inderdaad zo moeilijk is iets interessants over vriendschap te zeggen, dan kan dat een ander inzicht verschaffen: dat, anders dan liefde of politiek, die nooit zijn wat ze lijken te zijn, vriendschap is wat ze lijkt te zijn. Vriendschap is transparant.

De interessantste bespiegelingen over vriendschap komen uit de klassieke oudheid. Waarom? Omdat in de oudheid mensen de filosofische houding niet als een inherent sceptische beschouwden, en daarom niet voetstoots aannamen dat vriendschap anders moet zijn dan ze lijkt te zijn, of omgekeerd concludeerden dat als vriendschap is wat ze lijkt te zijn, ze nooit een geschikt filosofisch onderwerp kan zijn.

Het allerbeste,
John

Brooklyn, 29 juli 2008

Beste John,

Dat is een vraag waar ik in de loop van de jaren vaak over heb nagedacht. Ik kan niet zeggen dat ik een duidelijk standpunt heb ontwikkeld wat betreft vriendschap, maar als

reactie op je brief (die een wervelwind aan gedachten en herinneringen in me ontketende) is dit misschien het juiste moment om een poging in die richting te wagen.

Om te beginnen wil ik me beperken tot de mannelijke vriendschap, vriendschap tussen mannen, vriendschap tussen jongens.

1) Ja, er bestaan vriendschappen die transparant en niet ambivalent zijn (om jouw termen te gebruiken), maar in mijn ervaring zijn dat er niet veel. Dat kan te maken hebben met een andere term die je gebruikt: zwijgzaam. Je hebt gelijk als je stelt dat mannelijke vrienden (althans in het westen) 'meestal niet praten over wat ze voor elkaar voelen'. Ik zou dit nog een stapje verder willen voeren en eraan toevoegen: mannen praten meestal niet over wat ze voelen, punt. En als je niet weet hoe je vriend zich voelt, of wat hij voelt, of waarom hij voelt, kun je dan in alle eerlijkheid beweren dat je je vriend kent? En toch houden vriendschappen stand, vaak vele tientallen jaren lang, in dit vage gebied van het niet-kennen.

Ten minste drie van mijn romans hebben rechtstreeks te maken met mannelijke vriendschap, gáán in zekere zin zelfs over mannelijke vriendschap – *De gesloten kamer*, *Leviathan* en *Orakelnacht* – en in alle gevallen wordt dit niemandslaan van het niet-kennen tussen vrienden het podium waarop het drama zich afspeelt.

Een voorbeeld uit het leven. Al vijftienvintig jaar heb ik een dierbare vriend – misschien wel de dierbaarste vriend uit mijn hele volwassen leven – en hij is een van de minst loslippige mensen die ik ken. Hij is elf jaar ouder dan ik, maar we hebben veel gemeen: we zijn allebei schrijver, zijn allebei bezeten van sport, zijn allebei al lang getrouwd met bijzondere vrouwen, en – het belangrijkste en moeilijkst te omschrijven – we delen een bepaald onuitgesproken gevoel over hoe men dient te leven – een mannelijke ethiek. En toch, hoeveel ik ook om die man geef, hoezeer ik ook bereid

ben in tijden van tegenspoed mijn laatste cent aan hem af te staan, onze gesprekken zijn vrijwel zonder uitzondering banaal en nietszeggend. We communiceren door het uitstoten van gegrom en hanteren een soort stenotaal die volstrekt onbegrijpelijk is voor een buitenstaander. En over ons werk (de stuwkracht van ons beider leven) spreken we nauwelijks.

Een kleine anekdote om duidelijk te maken hoe gesloten hij is. Een aantal jaren geleden zouden de drukproeven van een nieuwe roman van hem verschijnen. Ik vertelde hem hoezeer ik ernaar uitzag die te lezen (soms sturen we elkaar onze voltooide manuscripten, soms wachten we tot de drukproeven), en hij zei dat ik binnenkort een exemplaar zou ontvangen. Een week later arriveerden de proeven met de post. Ik maakte het pak open, bladerde door het boek en ontdekte dat het aan mij was opgedragen. Ik was natuurlijk geroerd, diep geroerd zelfs – maar het punt dat ik wil maken is dat mijn vriend er nooit met een woord over had gesproken. Niet de kleinste hint, niet één veelbelovende knipoog, niets.

Wat wil ik hiermee zeggen? Dat ik die man ken en niet ken. Dat hij mijn vriend is, mijn dierbaarste vriend, ondanks het feit dat ik hem niet ken. Als hij morgen een bank zou beroven, zou ik gechoqueerd zijn. Aan de andere kant, als ik hoorde dat hij zijn vrouw bedroog, dat hij ergens een jonge maîtresse in een flatje onderhield, zou ik teleurgesteld zijn, maar niet gechoqueerd. Alles is mogelijk, en mannen hebben geheimen, zelfs voor hun beste vrienden. In het geval van de huwelijkse ontrouw van mijn vriend zou ik teleurgesteld zijn (omdat hij zijn vrouw had bedrogen, iemand op wie ik erg gesteld ben), maar ik zou me ook gekwetst voelen (omdat hij mij niet in vertrouwen had genomen, wat betekent dat onze vriendschap niet zo hecht was als ik had gedacht).

(Een plotselinge inval. De beste en langdurigste vriendschappen zijn gebaseerd op bewondering. Dat is het fundamentele gevoel dat twee mensen op de lange duur met el-

kaar verbindt. Je bewondert iemand om wat hij doet, om wat hij is, om hoe hij met beleid zijn weg in de wereld vindt. Je bewondering maakt hem in jouw ogen groter en edeler, en geeft hem een status die in jouw ogen hoger is dan de jouwe. En als die man jou ook bewondert – en je zodoende groter en edeler maakt en een status geeft die in zijn ogen hoger is dan de zijne – dan verkeren jullie in een situatie van absolute gelijkwaardigheid. Je geeft meer dan je ontvangt, en jullie beiden ontvangen meer dan je geeft, en in het wederzijdse van die uitwisseling bloeit de vriendschap. Uit de aantekeningen van Joubert (1809): ‘Hij moet niet alleen zijn vrienden cultiveren, maar ook zijn vriendschappen in zichzelf. Die moeten worden onderhouden, verzorgd, bewaterd.’ En nogmaals Joubert: ‘We verliezen altijd de vriendschap van degenen die onze achting verliezen.’)

2) Jongens. De kinderjaren zijn de meest intense periode van ons leven, omdat we het meeste van wat we dan doen voor het eerst doen. Ik heb hier niet veel meer te melden dan een herinnering, maar die herinnering lijkt de buitengewone waarde te onderstrepen die wij toekennen aan vriendschap als we jong, zelfs erg jong zijn. Ik was vijf jaar. Billy, mijn eerste vriend, kwam in mijn leven op een manier die me nu ontschiet. Ik herinner me hem als een vreemd en joviaal ventje met uitgesproken meningen en een sterk ontwikkeld talent voor het uithalen van kattenkwaad (waarvan ik verbijsterend weinig bezat). Hij had een ernstig spraakgebrek en als hij sprak, klonken zijn woorden zo vervormd, zo verklonterd door de speekselwerking in zijn mond, dat niemand ook maar iets begreep van wat hij zei – behalve de kleine Paul, die optrad als zijn tolk. Meestal zwierven we samen door de buitenwijk in New Jersey waar we woonden, op zoek naar kleine dode dieren – veelal vogels, maar zo nu en dan ook een kikker of eekhoorn – en begroeven de lijkjes in het bloembed naast mijn huis. Plechtige rituelen, zelfgemaakte houten kruisjes, verboden te lachen. Billy had de

pest aan meisjes, hij weigerde de bladzijden van kleurboeken in te kleuren waar vrouwelijke figuren op waren afgedrukt, en omdat zijn lievelingskleur groen was, was hij ervan overtuigd dat het bloed dat door de aderen van zijn teddybeer stroomde groen was. Ecco Billy. Toen we zesenhalf of zeven waren, verhuisde hij met zijn ouders naar een andere stad. Hartzeer, gevolgd door weken, zo niet maanden waarin ik verlangde naar mijn verdwenen vriendje. Ten slotte gaf mijn moeder toe en ik kreeg toestemming om een duur telefoongesprek te voeren met Billy in zijn nieuwe huis. De inhoud van het gesprek is me geheel ontschoten, maar ik herinner me mijn gevoelens nog even duidelijk als dat ik me herinner wat ik vanochtend bij het ontbijt heb gegeten. Ik voelde wat ik later als puber zou voelen als ik telefoneerde met het meisje op wie ik verliefd was.

In je brief maak je verschil tussen vriendschap en liefde. Als we erg jong zijn, voordat ons erotische leven een aanvang neemt, is er geen verschil: vriendschap en liefde zijn één.

3) Vriendschap en liefde zijn niet één. Mannen en vrouwen. Het verschil tussen huwelijk en vriendschap. Een laatste citaat van Joubert (1801): ‘Kies geen vrouw als echtgenote die je niet als vriend zou kiezen indien ze een man was.’

Een tamelijk absurde formulering, lijkt me (hoe kan een man een vrouw zijn?), maar het punt is duidelijk, en in zinnen wijkt het niet veel af van jouw opmerking over *Parade's End* van Ford Madox Ford en de grappige, ietwat zonderlinge bewering dat ‘je met een vrouw naar bed gaat om met haar te kunnen praten’.

Het huwelijk is bovenal een gesprek, en als man en vrouw niet een manier verzinnen om elkaars vrienden te worden, dan heeft hun huwelijk weinig kans van slagen. Vriendschap is een onderdeel van het huwelijk, maar het huwelijk is een zich voortdurend ontwikkelende strijd, een continue staat van werk-in-uitvoering, de constante verplichting zo diep mogelijk in jezelf op zoek te gaan en jezelf opnieuw uit te

vinden in relatie tot de ander, terwijl pure vriendschap (dat wil zeggen vriendschap buiten het huwelijk) meestal statischer, beleefder, oppervlakkiger is. We verlangen naar vriendschap omdat we sociale mensen zijn, geboren uit andere mensen en voorbestemd om tot onze sterfdag te midden van andere mensen te leven, maar denk eens aan de ruzies die soms zelfs in de beste huwelijken voorkomen, de hartschietelijke onenigheden, de driftige beledigingen, de dichtgeknalde deuren en het stukgegooide serviesgoed, en je begrijpt meteen dat dergelijk gedrag niet voorkomt binnen de welvoeglijke grenzen van de vriendschap. Vriendschap betekent goede manieren, vriendelijkheid, consequent gedrag. Vrienden die tegen elkaar schreeuwen, blijven zelden vrienden. Echtgenoten en echtgenotes die tegen elkaar schreeuwen, blijven meestal getrouwd – vaak zelfs gelukkig getrouwd.

Kunnen mannen en vrouwen vrienden worden met elkaar? Volgens mij wel, mits er aan beide zijden geen fysieke aantrekkingskracht is. Zodra er seks in het spel komt, is het einde oefening.

4) Wordt vervolgd. Maar ook andere aspecten van vriendschap moeten worden behandeld: a) Vriendschappen die verpieteren en sterven. b) Vriendschappen tussen mensen die niet noodzakelijkerwijs dezelfde interesses hebben (collegiale vriendschappen, schoolvriendschappen, oorlogsvriendschappen). c) De concentrische cirkels van vriendschap: de meest intieme, de minder intieme maar hooglijk gewaardeerde, degenen die ver weg wonen, de sympathieke kennissen, enzovoort. d) Aan alle andere punten in je brief ben ik nog niet toegekomen.

Met warme groeten vanuit een bloedheet New York,
Paul